

Na Západ za každou cenu

Krvavá cesta dvou polských dezertérů přes Československo

JIŘÍ FRIEDL – JAN SYNEK

Polští uprchlíci Werner Ertel a Aleksander Rutkowski bývají někdy řazeni mezi protikomunistické odbojáře.¹ Mladíky, kteří bezcitně zastřelili tři nevinné civilisty, však těžko můžeme považovat za oběti komunistické justice.

Brzy ráno 20. listopadu 1951 se hajný Josef Prouza vydal spolu s lesním dělníkem Františkem Žatečkou a jeho pětiletým synem z Petřikovic u Trutnova pro sazenice lesních stromků do Chotěvic. Cesta ubíhala bez problémů, avšak za Volanovem jeden z koní na mokrému asfaltu uklouzl, spadl a strhl na zem i druhého. Muži koně vypráhli, pomohli jim vstát, znovu je zapřáhli a pokračovali v cestě. Žatečka jel na povoze sám, hajný s jeho synem šli několik desítek metrů za ním. Malý chlapec začal najednou plakat. Ačkoli Josef Prouza kynul vozkovi, aby pokračoval v jízdě, Žatečka zastavil a šel si pro svého synka. Hajný si mezitím všiml krve při krajnici. Když nahlédl do příkopu, spatřil v něm ležící mužské tělo. Duchapřítomně na sobě nedal nic znát a popošel s chlapcem na druhou stranu cesty, aby ho ušetřil nepřekpného pohledu.

Mrtvolo tam musela ležet již delší dobu, jak naznačovalo zaschlé tratiště krve. Ve stejnou chvíli tudy projížděl na kole pokrývač Jan Šolc. Ze zvědavosti (i jeho upoutala kaluž

krve) u obou mužů zastavil, načež i on si všiml těla v příkopě. Nebylo na co čekat. Rychle se vydal k nedalekému drážnímu domku, odkud telefonicky informoval stanici Sboru národní bezpečnosti (SNB) v Chotěvicích. Spojení ale nebylo dobré a z obavy, že mu příslušníci SNB nerozuměli, vše nahlásil ještě jednou telefonem z Volanova.

Hajný Prouza s Žatečkou a jeho synem pokračovali v cestě. Když je o pár kilometrů dál u Pilníkovy minulo auto SNB, domysleli si, že Šolc nález nahlásil a vše je již v rukou vyšetřujících orgánů. Jedinou připomínkou hrůzného nálezu v příkopě zůstávala nábojnice na dně kapsy Prouzova kabátu, kterou hajný sebral ze silnice asi metr od příkopu, v němž mrtvola ležela. V tu chvíli netušil, že mrtvý i nalezená nábojnice stojí na počátku právě probíhajícího dramatu cesty za svobodou, v němž budou zmařeny další nevinné životy.²

I když tento případ, který nakonec vyvrcholil rozsáhlým zátahem československých bezpečnostních složek, již upoutal zájem historiků,³

stojí za to ho nejen připomenout, ale i doplnit o další nově zjištěná fakta a zasadit ho do širšího kontextu tehdejších událostí.

Z Polska na Západ

Do životů dvou hlavních aktérů tohoto příběhu, Wernera Ertela a Aleksandera⁴ Rutkowského, se výrazně otiskly dramatické dějiny Polska první poloviny 20. století. O rok starší Ertel pocházel ze slezských Hlivic, které byly v době jeho narození (27. ledna 1929) součástí Německa. Od tří let ho vychovávali strýc s tetou, kteří patřili k části místního obyvatelstva, jež se hlásila k slezské identitě a pro niž bylo běžné používání jak němčiny, tak slezského nářečí. Pro Wernera asi nebylo snadné žít s cejchem nemanželského syna. Zásadní dopad ale na něj měla druhá světová válka, kdy musel nastoupit do Hitlerjugend, a kdyby válka trvala déle, jistě by ho čekala služba v německé armádě. Živil se nejprve jako zemědělský dělník, v roce 1944 získal práci u Říšských drah. Po válce se

1 Např. viz Seznam popravených pro politické trestné činy v období 1948–1989 – <http://www.totalita.cz/seznamy/poprawy.php> (citováno k 12. 5. 2021). Také z tohoto důvodu budou jejich životopisy součástí připravované publikace Ústavu pro studium totalitních režimů dokumentující osudy osob popravených v komunistickém Československu především (ne však vždy) z politických důvodů.

2 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV (dále jen V-MV), vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, mapa č. 1, výslechové protokoly s Josefem Prouzou a Františkem Žatečkou z 21. 11. 1951 a Janem Šolcem z 20. 11. 1951.

3 Viz BÁRTA, Milan: Akce Slaný. In: *Slánský obzor*, č. 15. Vlastivědné muzeum ve Slaném – Státní okresní archiv v Kladně, Slaný – Kladno 2008, s. 92–95.

4 V českých pramenech je psán jako Alexander. V tomto článku uvádíme jeho křestní jméno podle polského pravopisu – Aleksander.

celé německé Slezsko stalo součástí Polska. Ertel byl uznán za slezského autochtona, čímž se vyhnul vysídlení do Německa. Členství v Hitlerjugend (ačkoli Ertel tvrdil, že na schůze skoro nechodil) a slezanství mu však život v poválečném Polsku zrovna neusnadňovaly, což poznal i během služby v polské armádě, do níž narukoval v listopadu 1950: „V jednotce jsem nebyl příliš oblíben, jelikož mně ostatní vojáci nedůvěřovali, protože jsem Hornoslezan, a nikoli čistý Polák. Velmi často mně nadávali a nepřipouštěli do svého středu.“⁵ Nejprve sloužil v Zaháni a od léta 1951 v nemocničním skladišti ve Vratislavi, kde se seznámil s vojínem Aleksanderem Rutkowským.

Ten pocházel z malé vesničky Wólka Uhruska (narozen 2. ledna 1930) v lublinském vojvodství. Rodina, hlásící se k evangelickému vyznání, se živila obděláváním vlastního čtyřhektarového pole. Když bylo Polsko v září 1939 rozděleno mezi Německo a SSSR, rozhodla se odstěhovat na Volyň (obec Krzycewicze u Kovla), která se v roce 1943 stala dějištěm krvavého etnického násilí mezi Ukrajinci a Poláky, jež do dějin vešlo pod názvem volyňská řež nebo také volyňský masakr.⁶ Do rodné vsi se Rutkowští vrátili až po jejím osvobození v roce 1944. Po novém stanovení hranice mezi Polskem a SSSR (kdy oblasti za řekou Bug, které Sovětský svaz obsadil na základě paktu Ribbentrop–Molotov již 17. září 1939, zůstaly po vyhnání německých okupantů sovětské) se však Wólka Uhruska ocitla na sovětské Ukrajině. Aleksanderova rodina se proto přestěhovala do nedaleké Woly Uhruské

Fotografie Wernera Ertela (nahore) a Aleksandra Rutkowského z vyšetřovacího spisu

Foto: ABS

nacházející se už na pravém (polském) břehu hraniční řeky Bug.⁷

Špatná hospodářská situace v poválečném Polsku tížila většinu obyvatel. Lze se domnívat, že ani rodině Rutkowských s pěticí dětí (Aleksander měl tři bratry a sestru) nedokázalo čtyřhektarové pole zajistit dostatečnou obživu. Hledala proto jiné možnosti. Jednou z nich byla práce v Československu, které po únoru 1948 přijímalo pracovníky z Polska. Těsně před Vánocemi 1948

začal tedy i mladý Aleksander pracovat u mlynáře Františka Mytisky v Řípoře v okrese Třebíč. Nízká mzda se mu však nezamlouvala, a tak po čase změnil působiště a nastoupil u rolníka Rudolfa Brabence ve Starči.⁸ Zřejmě ani tam se mu příliš nelíbilo a práce v Československu pravděpodobně nenaplnila jeho očekávání. V květnu 1949 se proto vrátil do Polska a po dvou měsících práce na různých stavbách v Katovicích se rozhodl vstoupit dobrovolně

5 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, operativní podsvazek 3, výslechový protokol s Wernerem Ertelem z 25. 11. 1951.

6 Podrobněji MOTYKA, Grzegorz: *Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Academia, Praha 2018.

7 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, operativní podsvazek 2, výslechový protokol s Aleksanderem Rutkowským z 25. 11. 1951. Tamtéž, osobní spis A. Rutkowského, životopis sepsaný dne 8. 12. 1951.

8 Ve vyšetřovacím spise jsou Mytiska a Brabenec dáváni do souvislosti s tzv. babickým případem. František Mytiska je zde dokonce mylně označován jako „vrah z Babic“ (případ zavraždění tří komunistických funkcionářů v Babicích na Třebíčsku 2. 7. 1951 byl později mimo jiné propagandisticky využit ve dvou dílech seriálu *Třicet případů majora Zemana*. Podrobněji STEHLÍK, Michal: *Babické vraždy 1951*. Academia, Praha 2016). Vzhledem ke shodě obou příjmení i lokalitě je možné, že se jednalo o příbuzné Antonína Mytisky a Ladislava Brabence, později odsouzených v tzv. babických procesech. Viz tamtéž, operativní podsvazek 1, návrh pro Deník zpráv ministra (DZM) z 24. 11. 1951.

Polská armáda byla v roce 1951 zcela pod sovětskou kontrolou. Vojské čepice s tradičním čtvercovým dyňkem nahradil sovětský vzor. Polským ministrem národní obrany byl navíc sovětský maršál Konstantin Rokossovskij.

Foto: www.polityka.pl

tras spojujících polské antikomunistické podzemí s polskými exilovými strukturami a leckdy se Poláci vydávali za svobodou přes Československo na Západ i na vlastní pěst. Hranice s Polskem ani s americkou okupační zónou v Německu nebyly v té době ještě tak hlídány. Pokud měl uprchlík trochu štěstí, dokázal se vlakem poměrně rychle dostat k hranici na Šumavě a tam ji tajně překročit. Kvůli definitivnímu uzavření železné opony podél západní hranice po únoru 1948 a jejímu silné-

Z vojenského skladu odcizili různé kusy oděvů, tašky na mapy a kožené torby, ale hlavně i dva revolvery Nagant

na dva roky do armády. Když mu ale 1. října 1951 závazek vypršel, nechťeli ho podle jeho slov z vojska pustit. To pravděpodobně podpořilo Rutkowského rozhodnutí utéct na Západ. Svému kamarádovi Ertelovi se jednoho listopadového dne svěřil, že „*má velmi pěkný plán*“, a zeptal se ho, zda bych chtěl „*jít s ním, že půjdeme přes ČSR, přes západní Německo a odtud do Anglie, kde on má strýčka, který je u vojska*“.⁹

Ertel podle svých slov zpočátku neměl příliš chuť něco podnikat, ale zakrátko si to rozmyslel a souhlasil. Oba se ostatně mohli doplňovat, neboť Ertel uměl německy, a jak později zjistily polské bezpečnostní složky, v západním Německu údajně žil jeho strýc, „*bývalý velký boháč – vlastník cihelny*“ a „*bývalý hitlerovec*“.¹⁰ Ertelovy

znalosti a případné kontakty mohly být při cestě na Západ užitečné.

Proč si však oba mladí vojáci vybrali cestu přes Československo a nezvolili raději kratší cestu přes Německou demokratickou republiku a nepokusili se dostat do Západního Berlína? Zachovaná dokumentace na to nedává jasnou odpověď. Můžeme však usuzovat, že důvodem k takovému rozhodnutí mohla být Rutkowského znalost českého prostředí, kterou nabyl během svého několikaměsíčního pobytu na Třebíčsku. Poznal české poměry a určitě pochytíl i něco z jazyka. Nelze také vyloučit, že mohl od jiných Poláků slyšet příběhy úspěšných útěků na Západ právě přes Československo. Přes české země vedlo totiž zejména v letech 1945–1948 několik kurýrních

mu střežení se snížila frekvence Československa jako tranzitní země při cestě na Západ, přesto zde pohyb polských uprchlíků, respektive kurýrů, zcela neustal.¹¹ Poláci byli ostatně po Čechách a Slovácích největší národnostní skupinou, které se československá železná opona stala osudnou.¹²

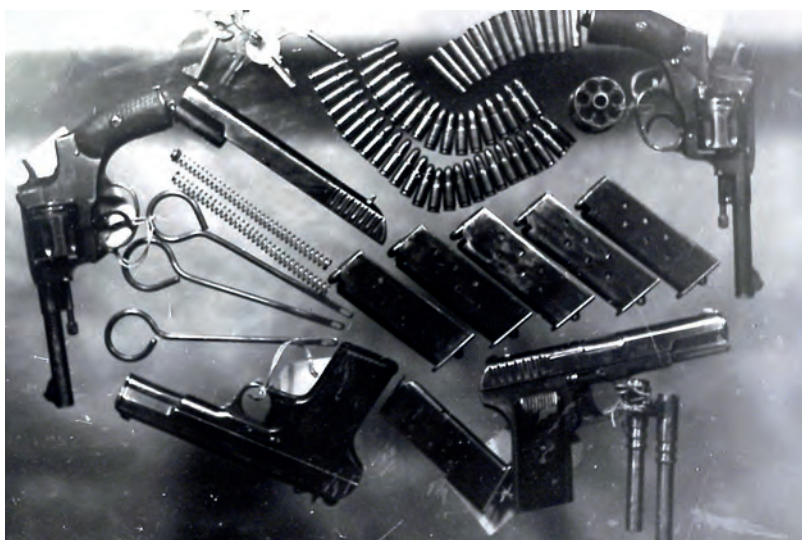
Oba vojáci neprodleně zahájili přípravy k útěku. Z vojenského skladu 14. listopadu 1951 odcizili různé kusy oděvů, tašky na mapy a kožené torby, ale hlavně i dva revolvery Nagant a dvě pistole Tokarev. Ke všem si vzali i větší množství nábojů. Protože jim bylo jasné, že se na krádež brzy přijde, rozhodli se ještě téhož dne pozdě odpoledne od svého útvaru ve Vratislavi zmizet. V té chvíli se Rutkowskému hodilo, že se v armádě

9 Tamtéž, operativní podsvazek 2, výslechový protokol s Aleksanderem Rutkowským z 25. 11. 1951. Tamtéž, operativní podsvazek 3, výslechový protokol s Wernerem Ertelem z 25. 11. 1951.

10 Instytut Pamięci Narodowej Warszawa (dále jen IPN), sign. Wr 024/3903, zpráva pro vedoucího oddělení I/PII II. odboru ministerstva veřejné bezpečnosti z 21. 11. 1951, s. 24

11 Podrobněji FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*. Academia – Historický ústav AV ČR, Praha 2020. Ke kurýrním trasám polského antikomunistického odboje přes ČSR po únoru 1948 viz MROCZKOWSKI, Leszek Andrzej: *Ostatni list do matki. Wspomnienia żołnierza wyklętego*. Stowarzyszenia Dobro Wspólne Ojczyzna, Łomianki 2017.

12 MAŠKOVÁ, Tereza – RIPKA, Vojtěch: *Železná opona v Československu. Usmrcení na československých hranicích v letech 1948–1989*. ÚSTR – Sociologický ústav AV ČR, Praha 2015, s. 93.

Vybavení, s nímž se W. Ertel a A. Rutkowski vydali na cestu. Kromě dvou revolverů Nagant se vyzbrojili i dvěma pistolemi Tokarev, k nimž si vzali také dvě náhradní hlavně a závěr.

Foto: ABS

naučil řídit. Ukradeným vojenským autem značky Škoda Tudor se rychle přepravili k hranici.¹³

Přálo jim štěstí. U jednotky byl sice jejich útěk zjištěn brzy, první fonogramy s informací o něm ovšem směřovaly na úřadovny bezpečnosti v Opoli a Katovicích. Bezpečnostní složky se domnívaly, že dezertéři zamířili do Hlivic, odkud by se pak buď vydali za hranice, nebo se připojili k nějaké skupině antikomunistického podzemí. Příbuzní Wernera Ertela se tak dostali do hledáčku bezpečnos-

ti, která očekávala, že oba dezertéři u nich budou hledat pomoc.¹⁴

Skutečnost, že polské bezpečnostní složky soustředily při pátrání pozornost do Horního Slezska, přispěla k tomu, že se oba vojáci mohli v klidu přesunout k hranici s Československem. Teprve když byl 17. listopadu 1951 v lese u obce Szarocin nedaleko Lubawky objeven opuštěný vůz,¹⁵ začalo být zřejmé, že dezertéři míří za hranice. Chyby při zajištění auta příslušníky Občanské milice¹⁶ ovšem způsobily, že sledování stop obou vo-

jáků s pomocí psů nebylo možné.¹⁷ Polské bezpečnostní složky přešlapovaly na místě.

Že oba dezertéři utekli do Československa, se potvrdilo 22. listopadu 1951, kdy se na žádost československé strany uskutečnilo „setkání na hranici“ představitelů bezpečnostních orgánů (místo není známo – zřejmě ve východních Čechách). Od československých kolegů se Poláci dozvěděli o třech vraždách spáchaných dvěma osobami v polských vojenských stejnokrojích. Skutečnost, že polský důstojník účastníci se setkání nevěděli nic o zbězích ani o tom, že někdo v posledních dnech nelegálně překročil hranice, opět svědčí o špatné koordinaci polských bezpečnostních orgánů při pátrání po Ertelovi a Rutkowském.¹⁸ Smyčka kolem nich se však už pomalu stahovala.

Cesta lemovaná smrtí

Není úplně jasné, kdy se Rutkowski a Ertel dostali na československé území.¹⁹ Během pozdějších výsledků uvedli, že hranici překročili u Žacléře v noci z 15. na 16. listopadu 1951.²⁰ Je to pravděpodobné, protože v jejich zájmu bylo dostat se co nejdříve z Polska. Ostatně jejich automobil byl ještě 14. listopadu zpozorován u obce Szarocin, jak z hlavní cesty sjíždí do lesa.²¹ Z prostudovaných dokumentů se zdá, že uprchlíci se v terénu neorientovali příliš dobře

13 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, operativní podsvazek 2, výslechový protokol s Aleksanderem Rutkowským z 25. 11. 1951.

14 IPN, sign. Wr 024/3903, telefonogram Vojvodského úřadu veřejné bezpečnosti ve Vratislavi na Úřady veřejné bezpečnosti v Opoli a Katovicích z 14. 11. 1951, s. 51.

15 Tamtéž, zpráva Okresního úřadu bezpečnosti Kamienna Góra z 19. 11. 1951, s. 23. Podle jiného dokumentu byl vůz nalezen až 19. 11. 1951. Tamtéž, zpráva pro vedoucího oddělení I/PII II. odboru ministerstva veřejné bezpečnosti z 21. 11. 1951, s. 24.

16 Název policie v lidovém Polsku, obdoba československé Veřejné bezpečnosti.

17 IPN, sign. Wr 024/3903, zpráva pro vedoucího oddělení I/PII II. odboru ministerstva veřejné bezpečnosti z 21. 11. 1951, s. 24.

18 Tamtéž, hlášení 5. brigády Wojsk Ochrony Pogranicza z 30. 11. 1951, s. 9.

19 Mezi polskými dokumenty z pátrání po Ertelovi a Rutkowském je i telefonogram z Okresního úřadu bezpečnosti v Kladsku, podle něž byl vůz Škoda Tudor stejné registrační značky kontrolován 18. listopadu 1951 v půl deváté večer tamní hlídkou. V automobilu seděli čtyři vojáci a jeli do obce Bardo s tím, že zanedlouho se budou vracet. Auto se však už neobjevilo. S ohledem na výše uvedené je pravděpodobné, že hlídka si asi spletla registrační značku, protože tou dobou bylo již auto Ertela a Rutkowského polskou bezpečností nalezeno. Tamtéž, telefonogram Okresního úřadu bezpečnosti v Kladsku z 19. 11. 1951, s. 26–27.

20 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, mapa 1, trestní oznámení KV StB Hradec Králové z 10. 12. 1951.

21 IPN, sign. Wr 024/3903, zpráva Okresního úřadu bezpečnosti Kamienna Góra z 19. 11. 1951, s. 23.

a pravděpodobně trochu bloudili. Už 17. listopadu byl však jejich pohyb zaznamenán u Trutnova.²²

Nakonec ale není tak důležité, kdy oba mladíci překročili československo-polskou hranici, jako spíše jejich rozhodnutí, jakým způsobem se co nejrychleji dostat na Západ. Nedožvíme se už, proč si neopatřili civilní oblečení, ve kterém by nepřitahovali tolik pozornosti. Bylo nápadné se přes den pohybovat po československém území v polských vojenských stejnokrojích, zvláště když si po cestě snažili od místních opatřit alespoň trochu jídla. A pochod v noci byl s blížící se zimou vyčerpávající. Oba shodně usoudili, že takto by daleko nedošli. Další možností bylo zmocnit se nějakého dopravního prostředku.

„Dohodli jsme se na tom, že na silnici zastavíme auto neb motocykl, řidiče a případně spolujezdce postřílíme a vozidlo použijeme k další cestě na západní hranice,“ popsal později u výsledku jejich „jednoduchý“ plán Ertel.²³ V pondělí 19. listopadu v podvečer asi 5 km za Trutnovem zastavili na silnici do Nové Paky projíždějící motocykl. Jeho řidiče, třiatřicetiletého zahradníka z Hostinného Aloise Prouzu, s namířenými pistolemi vyzvali, aby slezl z motocyklu a zvedl ruce nad hlavu. Prouza se však pokusil upozornit posádku projíždějícího automobilu, a tak jej Rutkowski udeřil pistolí do hlavy. Ležícího muže Ertel bez váhání usmrtil dvěma střelami do hlavy.²⁴ Později to zdůvodňoval obavou z toho, že by je motocyklista udal. Jeho tělo odtažl do příkopu a nasedl za Rutkovského na odcizený motocykl. Tomu ale záhy došlo palivo, a protože mladíci neměli přidělové lístky na benzin, u obce Dolní Olešnice motoru odložili a pokračovali dál pěšky.

Fotografie z místa vraždy Aloise Prouzu

Foto: ABS

Brutální čin je na jejich cestě posunul o pouhých dvacet kilometrů...²⁵

Prespali pak v lese poblíž Nové Paky a druhý den, 20. listopadu 1951, se rozhodli opatřit si vozidlo obdob-

ným způsobem jako předchozího dne. Na silnici mezi vesnicemi Vidochov a Vrchovina se nejprve pokusili zastavit holiče Josefa Rejmonta na motocyklu. Ten však na jejich znamení

22 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, operativní podsvazek 1, zpráva Okresního velitelství národní bezpečnosti v Trutnově z 24. 11. 1951. Tamtéž, osobní spis A. Rutkovského, výslechový protokol s Aleksanderem Rutkovským z 8. 12. 1951.

23 Tamtéž, osobní spis W. Ertela, výslechový protokol s Wernerem Ertelem z 8. 12. 1951.

24 V projíždějícím autě seděli čtyři muži ze Státního statku ve Vlčicích. Řidič František Cvrček později uvedl, že když míjeli tři neznámé muže, uviděl záblesk výstřelu. Domníval se však, že jde o opilé vojáky, proto nezastavil a ani nikdo jiný z posádky vozu tuto skutečnost nenahlásil. Tamtéž, mapa č. 1, zápis o výpovědi Františka Cvrčka z 20. 11. 1951.

25 Tamtéž, operativní podsvazek 1, zpráva o akci na dopadení pachatelů trojnásobné vraždy v kraji Hradec Králové, nedatováno.

19
10

Chr. velit. nár. bezpečnosti
Trutnov.

v Trutnově, dne 20. 11. 1951.

razítko - velitelství

Zápis o výpovědi.

Dostavil se — byl předvolán —*)
František Cvrček,
(jméno a příjmení, přezdítko, u žen jméno za svobodna)

doba a místo narození 1.5.1924 v Buzicích, okr. Blatná stav ženatý

povolání dřívější i nyní a postavení v něm zem. dělník - nyní řidič u čsl. státních statků ve Vlčicích

název a adresa nynějšího zaměstnavatele (podniku, úřadu a pod.)
čsl. státní statky - závod Vlčice čp. 1

bydliště (trvalé i přechodné) Vlčice čp. 15, okr. Trutnov

Jmenovaný, byv napomenut, aby mluvil pravdu, vypověděl toto:

Dne 19. 11. 1951 jsem obdržel příkaz, abych přivázal osobní automobil, že pojedou do Trutnova. Z Vlčic jsem vyjel asi o 14 hod. a vezl jsem s sebou Františka Krákoru, Ladislava Stréglu a ing. Hakera. Do Trutnova jsme přijeli kolem 14.15 hod. a vyřizovali jsme různé stákové záležitosti, včetně nákupu až do 17 hod. Když jsme vyjeli z Trutnova, když jsme přijeli za Volavou až k místům, kde po levé straně trochu níže je strážní domek, spatřil jsem po pravé straně silnice asi tři mrtvé muže, jeden z nich byl obličejem směrem k lesu, byl opířený v zemi. Když jsem projížděl kolem nich, viděl jsem zatíčené vystřelce před vozem, takže se domníval, že bylo na nás vystřeleno. Nezastavili jsme z toho důvodu, že jsme se domnívali, že se jedná o vojáky, kteří jsou opířeni z důvodu nějaké hlouposti. Teprve časně ráno, když jsem se dověděl, že na této silnici byl nalezen mrtvý muž, hledal jsem jeho pozůstatky. V místech, kde stáli mrtví, jsem motocykl neviděl. Jiného než o těch věci.

Skončeno a podepsáno.

Vyslýchající: *Alois Prouz*

Vyslýcháný: *František Cvrček*

*) Nehodící se, škrtnout.

Protokol o výpovědi jednoho ze svědků přepadení motocyklisty Aloise Prouzy

Foto: ABS

nezastavil, neboť se domníval, že jde o příslušníky SNB, kteří by jej mohli pokutovat kvůli nesvítícímu zadnímu světlu. Protože znamení bylo dáváno pouze rukou, rozhodl se jej ignorovat

a v duchu si chystal výmluvu, že signál neopozoroval. Nevědomky si tím zachránil život.²⁶

Brzy poté však oba dezertéři spatřili na silnici blížící se sanitku. Rut-

kowski navrhl, aby ji zastavili, neboť věděl, že sanitní vozy mají velkou zásobu benzínu. Auto na pokyn mužů v uniformách skutečně zastavilo. Když pak jeho řidič, devětatřicetiletý Stanislav Pavlišta, zaměstnanec nemocnice v Tanvaldu, vystoupil, Rutkowski na něj bez váhání začal pálit z pistole. Zasažený muž se pokoušel utéct, avšak Ertel jej znovu dvakrát střelil asi z dvoumetrové vzdálenosti. Ležícího Pavlištu pak dorazil kulkou do hlavy.²⁷

Mezitím Aleksander Rutkowski nastartoval auto a vzápětí zjistil, že v jeho zadní oddělené části sedí ošetřovatelka. Šlo o devěťadvacetiletou Věru Veseckou, která v tanvaldské nemocnici pracovala teprve pátý den. Rutkowski neváhal a několikrát na ni z kabiny řidiče přes okénko vystřelil. Když pak do auta nastoupil Ertel, sdělil mu, že ošetřovatelka patrně ještě žije. Jeho společník na ni proto za jízdy vypálil další asi čtyři rány. Za Novou Pakou pak zastavili a mrtvou ženu odnesli do lesa. Přitom zjistili, že sanitka převážela novorozence, který i navzdory přechozí zběsilé palbě obou ozbrojenců na bezmocnou ošetřovatelku zůstal nezraněn. Mladíci jej nechali v košíku v lese vedle mrtvolky Vesecké. Při pozdějším soudním přelíčení k tomu Rutkowski vypověděl: „Teprve když jsme byli v autě, řekl jsem Ertelovi, že jsme udělali špatnou věc, že jsme zastřelili ženu a vyhodili to dítě. On mně odpověděl, že je mu to jedno, že ošetřovatele je dost a na dítěti že mu nezáleží.“²⁸

Díky automobilu v příštích hodinách urazili více než sto kilometrů směrem k vytožené západní hranici. V odcizeném sanitním voze byli však oba dezertéři – a nyní již také hledaní vrazi – poměrně nápadní. Ještě téhož večera se je poblíž Slaného pokusila

²⁶ Tamtéž, mapa 1, zápis o výpovědi s Josefem Rejmontem z 22. 11. 1951.

²⁷ Tamtéž, osobní spis W. Ertela, zápis o výpovědi s obviněným Wernerem Ertelem z 8. 12. 1951.

²⁸ Tamtéž, mapa 1, protokol o hlavním líčení Státního soudu v Praze z 29. 2. 1952. V košíku a dekách, v nichž bylo nedonošené dítě zabaleno, byly zjištěny průstřely. Novorozenec však zůstal naživu i po 15 hodinách, kdy ležel v lese obličejem k zemi, a podařilo se jej zachránit. Z pramenů vyplývá, že se jednalo o jeden den starého syna Karla a Soni Pavlíčkových. Tamtéž, operativní podsvazek 1, zpráva KV StB Hradec Králové z 27. 11. 1951. Srov. BARTA, Milan: *Akce Slaný*, s. 95.

Odcizený sanitní vůz, v němž byla zastřelena ošetřovatelka Věra Vesecká Foto: ABS

zastavit hlídka SNB, a když nereagovali, spustila na vůz palbu. Uprchlíci přesto pokračovali v jízdě, po dalších pěti kilometrech však sanitku raději zanechali u silnice a na další cestu se vydali pěšky.²⁹

Mezitím byla zorganizována rozsáhlá pátrací akce a 21. listopadu večer se oba Poláci ocitli v obklíčení. Z něj se jim druhý den ráno podařilo uniknout, u obce Kvíc se ale setkali se dvěma milicionáři, kteří se je pokusili zadržet. Rutkowski po nich několikrát vystřelil a muži střelbu opětovali. Pak se mladíci dali na útěk. V lese se skryli do jámy a přikryli se větvemi. V tomto úkrytu setrvali noc a den.³⁰ Ve čtvrtek 22. listopadu 1951 bylo do pátrací akce nasazeno 450 příslušníků bezpečnostních sborů včetně dvanácti psovodů, do terénu byla vyslána také čtyři letadla a radiovůz. Přesto se pachatele nedařilo dopadnout a vojáci i policisté začínali být unavení a nervózní. Možná prá-

vě proto došlo k několika nehodám: svobodník Strejček omylem postřelil svého kolegu z lounské posádky, svobodníka Bednaříka, který na následky zranění v nemocnici zemřel. Asi o hodinu později byl postřelen strážmistr Filandr z Krajského velitelství Národní bezpečnosti (KV NB) Praha, jeho zranění však nebylo vážné. Následujícího dne byl při autonehodě zraněn krajský velitel Státní bezpečnosti (StB) Karlovy Vary a řízení akce v jeho úseku převzal krajský velitel Veřejné bezpečnosti (VB).³¹

Nasazením značného množství pátračů v terénu vznikala chaos. Do štábu za velitelem akce ppor. Václavem Michalem z pražského KV StB se dostavil také zástupce ministerstva národní bezpečnosti (MNB) npor. Hrabák, „který svým vystoupením nikterak nepřispěl k urovnání situace. Naopak, vyjadřoval se tam, že akce jest špatně řízena, a pověřoval vedením celé akce orgána MNB 3. sektoru.

*Přítomný major Č[esko]S[lovenské] A[rmády] Korbel, včas vše zorganizoval. [...] Dále byl vydán bojový leták pro všechny nasazené orgány.*³²

Během noci již k žádným incidentům nedošlo, mužstvo však začínalo projevovat nespokojenost kvůli špatnému zásobování i nepřízní počasí, proti které nebyli vojáci a policisté vybaveni. V ranních hodinách 23. listopadu zahájily bezpečnostní složky

Rutkowski po nich
několikrát vystřelil a muži
střelbu opětovali. Pak
se mladíci dali na útěk.
V lese se skryli do jámy
a přikryli se větvemi.

další zátah, ani ten však nepřinesl kýžený výsledek a s večerem byla většina mužstva stažena. Až následujícího dne dopoledne narazila rojnice příslušníků KV StB Plzeň mezi obcemi Hřešice a Srbeč na dva muže v polských vojenských stejnokrojích, kteří leželi v kroví přikryti trávou tak, že pouze jednomu z nich byla vidět hlaveň pistole a část vysokých bot. Zatímco Werner Ertel uposlechl výzvy „Ruce vzhůru!“, Aleksander Rutkowski se patrně snažil bránit pistolí, to mu však bylo znemožněno. Teprve po jejich vyslechnutí bylo konstatováno, že se jedná o hledané pachatele, a pátrací akce byla ukončena.³³

Zátah bezpečnostních složek byl následně na příslušných místech patričně zhodnocen, přičemž jako zásadní nedostatek bylo uváděno

29 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, operativní podsvazek 1, zpráva o akci na dopadení pachatelů trojnásobné vraždy v kraji Hradec Králové, nedatováno.

30 Tamtéž, osobní spis A. Rutkovského, zápis o výpovědi z 8. 12. 1951.

31 ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti (310), sign. 310-110-1, Akce „Slaný“ – závěrečná zpráva KV StB Praha z 29. 11. 1951.

32 Tamtéž.

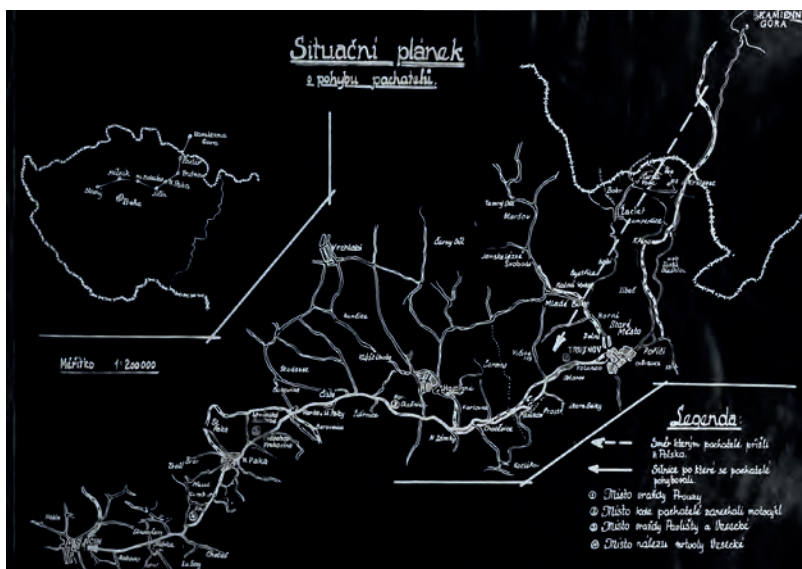
33 Podrobněji o rozsáhlé pátrací akci viz BARTA, Milan: *Akce Slaný*.

„malé politické uvědomění složky veřejné bezpečnosti, která nastupovala do akce s nechtí, dávala přednost osobnímu pohodlí před bojovým úkolem. [...] Trapně působilo, když na otázku, proč Veřejná bezpečnost nenasadí mezi mužstvo politické pracovníky, odpověděl velitel složky VB s[oudruh] por. Kalivoda, že nasazení jsou, ale nejvíce rebelují...“³⁴ Naproti tomu jako jedno z pozitiv celé akce bylo vyzdvíženo porozumění místního obyvatelstva, které ochotně nabízelo bezpečnostním orgánům jídlo a podávalo zprávy – ne vždy však spolehlivé – o podezřelých osobách.

„Zaprodanci“ Západu?

Werner Ertel a Aleksander Rutkowski už během prvních výsledů na velitelství Státní bezpečnosti v Praze vypověděli všechny podrobnosti svého útěku. Evidentně si uvědomovali, co spáchali, a nesnažili se vykrucovat. Nemělo to ostatně ani smysl, tíha důkazů byla značná. Na místech vražd se zachovalo mnoho stop, které kriminalistům umožnily bezpečně určit, že smrtící výstřely padly ze zbraní, jež měli Ertel a Rutkowski u sebe. I nábojnice, kterou si hajný Prouza ráno 20. listopadu schoval do kapsy, byla vystřelena z jednoho z revolverů Nagant, jež oba dezertéři odcizili z vojenského skladu ve Vratislavi.³⁵

Vyšetření případu mělo na starosti KV StB v Hradci Králové, kam byli oba Poláci 6. prosince 1951 převezeni.³⁶ Vyšetřovatelé s nimi znovu provedli výsledky, avšak oproti protokolům pořizovaným v Praze je v nich zřejmý rozdíl. Z položených otázek je patrné, že dostali pokyn celou záležitost uchopit politicky.

Nákres pohybu W. Ertela a A. Rutkowského na československém území

Foto: ABS

Oba dezertéry se snažili vykreslit jako „zrádce“ a „zaprodance“ a využít toho, že při své cestě na Západ nesmyslně vraždili. Ertelovi přitom opět přitížila skutečnost, že pocházel z Horního Slezska. Vyšetřovatel na něj během výslechu udeřil: „Váš čin lze srovnávat jen s nejsprostším a nejsurovějším banditismem. Když bezbranní lidé poloubiti leželi na zemi, střílel jste je po vzoru Vašich vychovatelů v HITLER-JUGEND do týla. Nezastavil jste se ani před vraždou ženy, ba ani před dítětem. Jak vysvětlíte toto Vaše počínání!“ Ertel se nebránil: „Vysvětluji to tím, že jsem úplně propadl touze dostat se do západního Německa za každou cenu, i za cenu vraždy.“³⁷ Rutkowského výslech pak začal slovy: „Je o Vás bezpečně zjištěno, že jste společně s vojínem ERTELEM, zběhl z polské lidové armády s úmyslem ilegálně uprchnout do západního Ně-

mecka – okupační zony USA. Vypovězte stručně, z jakých příčin, a objasněte, proč jste se dal na cestu zrady.“³⁸

V podobném duchu se neslo i trestní oznámení zpracované KV StB v Hradci Králové, v němž byl Ertel charakterizován jako „horlivý stoupenec nacismu“ a Rutkowski jako „základní odpůrce lidové demokratického zřízení v Polsku, obdivovatel západní kultury a amerického způsobu života“.³⁹

O záměru využít případ polských dezertérů propagandisticky svědčí i další dokumenty. Již 7. ledna 1952 psal prokurátor JUDr. František Kraus náměstkovi ministra spravedlnosti JUDr. Karlu Klosevi: „V ohledu velezrady je žaloba konstruována tak, že se oba obvinění dohodli, že uprchnou na západ a tam se začlení do žoldnéřské armády imperialistů, aby tím spolupracovali k rozpoutání války a ke zničení

34 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, operativní podsvazek 1, zpráva o akci na dopadení pachatelů trojnásobné vraždy v kraji Hradec Králové, nedatováno.

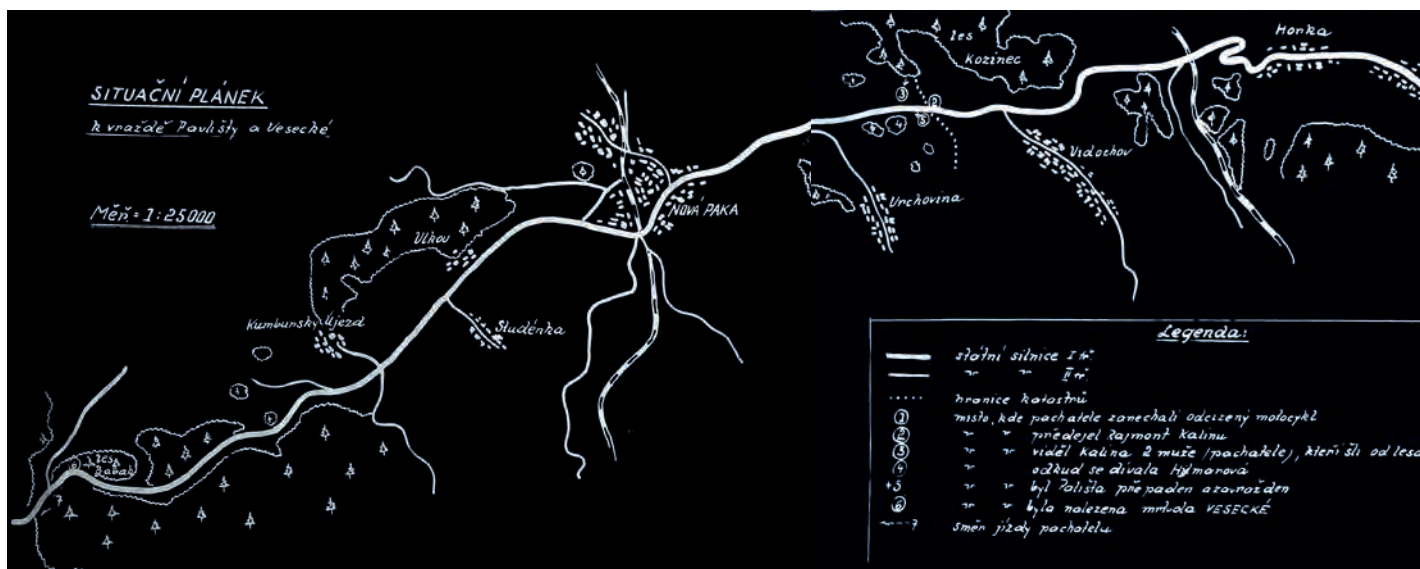
35 Tamtéž, mapa 1, zpráva velitelství Veřejné bezpečnosti z 30. 11. 1951.

36 Tamtéž, operativní podsvazek 1, dálnopis Ministerstva národní bezpečnosti KV StB Hradec Králové z 5. 12. 1951.

37 Tamtéž, osobní spis W. Ertela, protokol z výslechu Wernera Ertela z 8. 12. 1951.

38 Tamtéž, osobní spis A. Rutkowského, protokol z výslechu Aleksandra Rutkowského z 8. 12. 1951.

39 Tamtéž, mapa 1, trestní oznámení KV StB Hradec Králové z 10. 12. 1951.

SSSR a lidových demokracií, tedy i lidové demokracie československé.⁴⁰ Případ obou Poláků proto zamířil ke Státnímu soudu, pod nějž spadaly činy podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Ještě před Vánocemi tak byli Ertel a Rutkowski eskortováni zpět do Prahy, kde v pan-krácké věznici čekali na přelíčení. Státní prokurátor mezitím vypracoval obžalobu, v níž je rovněž velmi dobře patrná snaha dodat motivaci pachatelů politický podtext: „Oba obvinění, nadšení obdivovatelé západní kultury a amerického způsobu života, svojí zradou a svým surovým jednáním dokázali, že by byli skutečně hodnými členy žoldnéřských armád, které na západě formují bývalí nacističtí generálové pod ochranou a z popudu amerických a ang-

lických imperialistů k novému útoku na Sovětský svaz a lidové demokracie, pro záchranu peněžních žoků svých chleboďárců, zachvácených šílenou touhou po ovládnutí světa.“⁴¹

Není to přitom poprvé, co se setkáme s takovým vykreslením motivů uprchlíků z Polska směřujících na Západ. Uveďme například vraždu poručíka československé armády Josefa Šindeláře a jeho řidiče vojína Vlastislava Maliny 5. července 1945 u Šluknova skupinou Poláků prchajících do americké okupační zóny Německa. Podařilo se jim sice dostat se k Američanům, ti je však vydali, jakmile zjistili, že po cestě zabili dva československé vojáky. Poláci byli následně křivě obviněni, že vraždu provedli po dohodě s německými

záškodnickými skupinami Werwolf. Skutečnost byla však mnohem prostší. Československý důstojník, který je zadržel (byli oblečeni do polských uniforem a vydávali se za repatriční pracovníky), si chtěl ověřit jejich totožnost na sovětském velitelství. Pro Poláky by to znamenalo konec jejich cesty k Američanům, a tak se rozhodli Šindeláře i s řidičem zlikvidovat.⁴²

V této souvislosti je třeba zmínit, že už vzápětí po druhé světové válce, kdy přes Československo před komunistickým režimem v Polsku utíkaly zřejmě stovky Poláků a příslušníků antikomunistického podzemí, je československé bezpečnostní složky vnímaly jako velmi nebezpečný element. Přispívaly k tomu i negativní zkušenosti spojené s pobytem pol-

40 Národní archiv (dále jen NA), f. Generální prokuratura, Praha, sp. zn. T 1988/51, Alexander Rutkowski a spol., zpráva o žalobě ze 7. 1. 1952.

41 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, mapa 1, žaloba Státní prokuratury v Praze z 29. 12. 1951, sp. zn. 4 SPT I 150/51.

42 FRIEDL, Jiří: Jak to bylo s vraždou v lese Botzenberg? Příspěvek k ilegálním útokům polských občanů přes Československo na Západ a k poměrům v pohraničí v roce 1945. *Historie a vojenství*, 2016, roč. 65, č. 4, s. 74–86.

43 Jednalo se o ozbrojenou skupinu hlásící se k nacionalistické části polského odboje, která se za souhlasu Němců (dodnes nejsou tyto okolnosti uspokojivě objasněny; Němci z ní evidentně chtěli vytvořit jednotku, kterou by nasadili na východní frontě) mohla stáhnout z Polska. Konec války jednotku zastihl v západních Čechách. Podrobněji viz FRIEDL, Jiří: *Vojáci – psanci. Polská Svatokřížská brigáda Národních ozbrojených sil v českých zemích v roce 1945*. Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ, Praha 2015. Podrobněji k polským uprchlíkům FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou* a PLACHÝ, Jiří: Perzekuce polských občanů v Československu po roce 1945. In: HRODEK,

ské Svatokřížské brigády Národních ozbrojených sil v západních Čechách v roce 1945.⁴³ Velmi zásadní byl odlišný postoj k Sovětskému svazu. Rozdílná historická zkušenost, či spíše její absence u obyvatel Československa, vytvářela už tehdy hlubokou propast v politických názorech mezi většinou československé společnosti a Poláky prchajícími na Západ. V důsledku toho se pohled na polský exil a vše, co s ním bylo spojeno, značně zplošťoval. Už v roce 1945 byl napříč československým politickým spektrem vnímán jako skupina politických zkrachoval-

ců a fašistů.⁴⁴ Někteří Čechoslováci však s polskými uprchlíky soucítili, jak se ostatně přesvědčili i Ertel a Rutkowski, když je jeden civilista u Trutnova varoval před SNB a radil jim, aby se s prosbou o jídlo obrátili na neodsunutě Němce.⁴⁵

Předem jasný rozsudek

Nebylo pochyb, že brutální vraždy, jichž se Ertel a Rutkowski dopustili, jim vynesou přísný trest. Asi jen málokdo pochyboval o tom, jaký bude. Nasvědčuje tomu mimo jiné i skuteč-

nost, že již 2. ledna 1952 (sic) požádala Vojenská lékařská akademie v Hradci Králové krajského prokurátora, „aby jí bylo povoleno odejmouti k léčebným účelům tkáň z vraha řidiče sanitky a dětské sestry (případ Alexander Rutkowski) k homoplastickému přenosu“.⁴⁶ K této žádosti se připojil také Ústav pro experimentální chirurgii v Praze-Krči a Ústav pro soudní lékařství v Hradci Králové.⁴⁷ Jedním z podepsaných lékařů byl i náčelník Oční kliniky Vojenské lékařské akademie v Hradci Králové prof. Jan Vanýsek, který provedl v prvních poválečných letech keratoplastiku – tedy transplantaci rohovky – s využitím pozůstatků popraveného velitele hradeckého Gestapa.⁴⁸ Zajímavostí je, že zákroku předcházela konzultace s prokurátorem, neboť podle tehdejšího práva se jednalo o trestný čin hanobení ostatků. Žalobce však přislíbil, že tento případ stíhat nebude, neboť se jednalo o vědecký zájem.⁴⁹

Ohledně polských zběhů se však generální prokuratura zdráhala vydat lékařským pracovištěm písemný souhlas a prohlásila, že „účelů, které sledují žadatelé, může být zcela nenápadně dosaženo v jednotlivých případech v rámci pitvy. Střet několika žádostí v několika málo dnech pokládá však generální prokuratura za tak nápadný, že doporučuje, aby vzhledem k významu věci bylo vyžádáno stanovisko ministrů

Dominik a kol.: *Slovanství ve středoevropském prostoru: iluze, deziluze a realita. Pardubická konference (22.-24. dubna 2004)*. Libri – STRED, Praha 2004, s. 364–371.

44 Srov. např. Poláci o Italii. *Obzory. Týdeník pro politiku a kulturu*, 1946, roč. 2, č. 4 (26. 1. 1946), s. 51–52.

45 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, osobní spis A. Rutkovského, protokol z výslechu Aleksandra Rutkovského z 8. 12. 1951.

46 NA, f. Generální prokuratura, Praha, sp. zn. T 1988/51, informační zpráva Generální prokuratury o žádostech lékařských ústavů za vydání těl popravených k pokusům ze 14. 2. 1952.

47 Pracovníci královéhradeckého ústavu ve své žádosti uvedli: „Materiálu z mrtvých těl bychom použili asi tímto způsobem: Oči použije oční klinika pro choroby oční k transplantaci rohovky, hypofys zdejší chirurgické oddělení pravděpodobně též pro transplantaci, vzorky ze všech orgánů ústav pro norm[ální] histologii, škrticích rýh a měkkých částí krčních ústav soudního lékařství pro studium mechanismu oběšení, a zbytků ústav pro norm. anatomii, jednak k studiu, jednak pro demonstraci orgánů a kostí medikům.“ Tamtéž, sdělení Ústavu pro soudní lékařství v Hradci Králové z 8. 2. 1952.

48 Patrně se jednalo o Alberta Hardtkeho, velitele služebny Gestapa v Hradci Králové letech 1939–1945, který byl v únoru 1947 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Hradci Králové k trestu smrti. Poprava proběhla 22. 2. 1947 veřejně na dvoře hradecké věznice, přihlíželo jí asi 80 osob.

49 VANÝSEK, Jan: *Prožil jsem zvláštní století. Vzpomínky očního lékaře prof. MUDr. Jana Vanýska*. Albert, Brno – Boskovice 2007.

národní bezpečnosti a zdravotnictví.⁵⁰ Ertel i Rutkowski tou dobou ale ještě stále čekali na soudní přelíčení a neměli potuchy o tom, jaká korespondence se o nich vede.

Státní soud v Praze zasedl k hlavnímu přelíčení ve věci „Alexander Rutkowski a spol.“ 29. února 1952. K tlumočení z češtiny do polštiny a naopak bylo použito „norimberské zařízení“.⁵¹ Dle jednoho z pozorovatelů však tlumočníci někdy překládali špatně, přičemž smysl překládané věty byl pozměněn.⁵² Prokurátor František Kraus později ve své zprávě náměstkovi ministra spravedlnosti Karlu Klosevi uvedl, že vystoupení soudu, zejména jeho předsedy JUDr. Jaroslava Nováka, bylo „velmi důstojné“ a chování zástupce státní prokuratury JUDr. Františka Bláhy „bezvadné“. Na jeho projevu bylo oceňováno zejména to, že byl „především politický“ a souzené věci věnoval pouze malou část. Na vystoupení obou obhájců, přidělených ex offo, pak pisatel zprávy ocenil především „věcnost jejich přednesů“.⁵³

Werner Ertel se v závěru soudního přelíčení snažil obhájit mimo jiné slovy: „Můj život byl velmi trudný. Byl jsem vychován mezi cizími lidmi. Moje matka se o mne vůbec nestarala. Chtěl bych, právě tak jako Rutkowski, pomoci těm rodinám, kterým jsem ublížil. Chtěl bych práci napravit to, co jsme zbraní napáchali. Svých činů opravdu lituji.“ Podobně se vyjádřil i Rutkowski: „Co jsem udělal, vše jsem doznal, udělal jsem to z nerozvážnosti. Prosím o jedno, v celém životě jsem nic dobrého nezažil, a ještě nyní jsem udělal těžkosti jiným osobám. [...] Chci pracovat třeba 16 hodin denně, abych odčinil to, co jsem napáchal. [...] Svých činů hluboce lituji.“⁵⁴

Krajské velitelství státní bezpečnosti
HRADEC KRÁLOVÉ.

Dne 24.11.1951. **3** 66

O P I S I

Ú Ř E D N Í Z Á Z N A M.

Dne 24.11.1951 asi kolem půl jedenácté hod. narazila 3. četa resp. 1. družstvo této čety v prostoru mezi obcemi Mešice a Srbeč nad silnicí v polích na volném prostranství na oba vrahy. Družstvo postupovalo v rojnici a první, kdo zpozoroval vrahy byl ml.stržm. JIRSA Josef, který okamžitě upozornil celé družstvo na zločince. Tito byli ukryti v dolíku mezi dvěma mezezi a v křoví, přikryti travou a pouze jednomu z nich bylo vidět hlaveň pistole a část vysokých bot. Byl okamžitě vyrozuměn velitel čety ppor. KUDRNA Karel, který nařídil utvořit půlkruh kolem vrahů. Jelikož přes trojnásobnou výzvu, aby vrazi opustili úkryt, tyto výzvy neuposlechli, vrhli se vpřed nejbližší stojící soudruh stržm. BAUMHUK Ladislav a ml. stržm. BOUDA Oldřich, kterým pomohli soudruzi vrch. stržm. NOVÁK Josef, ml.stržm. KONRÁD Jindřich a ml.stržm. JIRÁK Jaroslav a vytáhli vrahy z úkrytu. Byla provedena okamžitá osobní prohlídka, vrazi odzbrojeni a spoutáni na rukou. Velitel čety okamžitě vyslal spojku do obce Srbeč, aby telefonicky oznámil veliteli akce dopadení vrahů. Jelikož jelo kolem naše nákladní auto, byli vrazi i se zbraněmi a písemným materiálem naloženi a odvezeni do štábu akce.

V závěru zprávy bych chtěl zdůraznit skutečně dobré bojové chování i příkladnou odvalu všech soudruhů z prvního družstva a dalších ostatních soudruhů z čety. 1. družstvu velel vrch. stržm. NOVÁK Josef.

Za správnost opisu.
11. 10. XII 1951
ma. J. Blauček

Velitel 3. čety - KV-StB Plzeň:
ppor. KUDRNA vlastní rukou.

3

Zpráva o dopadení hledaných vrahů příslušníky KV StB Plzeň

Foto: ABS

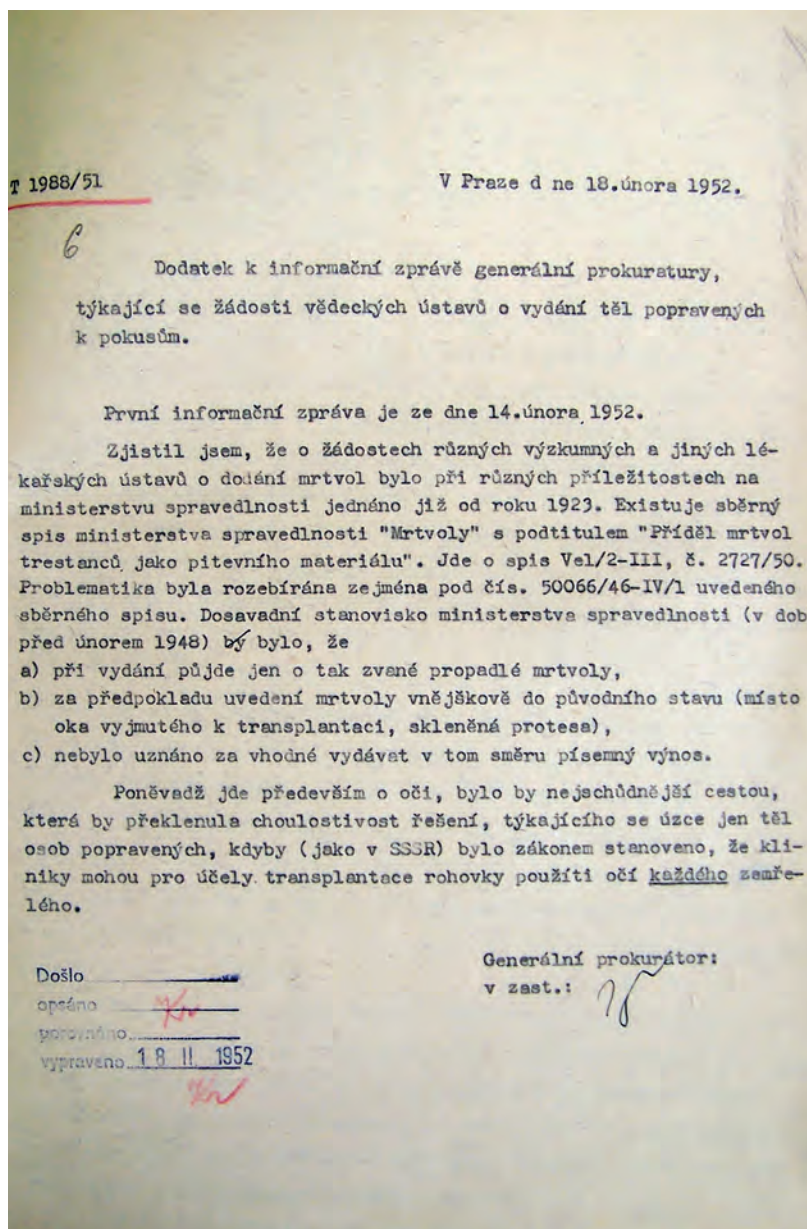
50 NA, f. Generální prokuratura, Praha, sp. zn. T 1988/51, informační zpráva generální prokuratury o žádostech lékařských ústavů za vydání těl popravených k pokusům z 14. 2. 1952.

51 Jednalo se patrně o zařízení k simultánnímu tlumočení, které bylo poprvé pro soudní účely využito při norimberských procesech s představiteli nacistického Německa v roce 1945.

52 NA, f. Generální prokuratura, Praha, sp. zn. T 1988/51, záznam o průběhu hlavního líčení z 1. 3. 1952.

53 Tamtéž, Alexander Rutkowski a spol., zpráva o průběhu hlavního líčení ze 7. 3. 1952.

54 ABS, sb. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2698 MV, mapa 1, protokol o hlavním líčení Státního soudu v Praze z 29. 2. 1952.

Zpráva o dopadení hledaných vrahů příslušníky KV StB Plzeň Foto: ABS

ně pohození novorozeněte v lese. V kombinaci s tehdejší atmosférou v Československu, kde vrcholilo období stalinismu, bylo jasné, jak jsme rovněž již uvedli, že trest mohl být jen nejvyšší. Státní soud uznal oba vinnými zločiny velezrady, dokonané a nedokonané vraždy a odložení dítěte, za což jim vyměřil absolutní trest a propadnutí celého jmění. Ve zdůvodnění rozsudku ovšem nechyběly, jak bylo tehdy obvyklé, ani ideologické důvody: „Zhodnotiv všechny shora uvedené okolnosti, soud dochází k závěru, že dlužno oba obviněné zneškodnit jakožto nepřátele pracujícího lidu a vůbec je vyřadit ze socialistické společnosti jako nebezpečnou hlízu na těle této společnosti.“⁵⁵

Veřejnému procesu sice přihlíželo četné obecní složené z příslušníků SNB, členů lidové správy okresů, ve kterých došlo ke spáchání trestných činů, a také rodinných příslušníků zavražděných,⁵⁶ nezdá se však, že by případ byl rozsáhleji propagandisticky využit. Komunistické Československo tehdy žilo zejména zprávami o „řádění amerických barbarů“ v Koreji a tomu odpovídala i obsahová náplň hlavního tiskového orgánu Komunistické strany Československa *Rudého práva*. Pokud se jednalo o informace ve vztahu k Polsku, dala redakce před zprávou o přelíčení u Státního soudu přednost krátké notici o odsouzení agentů francouzské zpravodajské služby v Gdaňsku⁵⁷ nebo informovala o „pobouření“ polského lidu nad závěry zvláštní komise amerického Kongresu, že polské důstojníky v Katyni zavraždili Sověti.⁵⁸

Je možné, že komunisté nechtěli (navíc v předvečer pátého výročí

Jak jsme zmínili, oba mladíci skutečně vyrůstali v těžkých podmínkách a do jejich dospívání výrazně zasáhla druhá světová válka. Nelehký

život otupil jejich schopnost empatie a sociálního citění, takže se rozhodli dostat se na Západ za každou cenu: i za cenu brutálních vražd, včetně

55 Tamtéž, rozsudek Státního soudu v Praze z 29. 2. 1952, sp. zn. 6 Ts I 1/52.

56 NA, f. Generální prokuratura, Praha, sp. zn. T 1988/51, Alexander Rutkowski a spol., zpráva o průběhu hlavního líčení ze 7. 3. 1952.

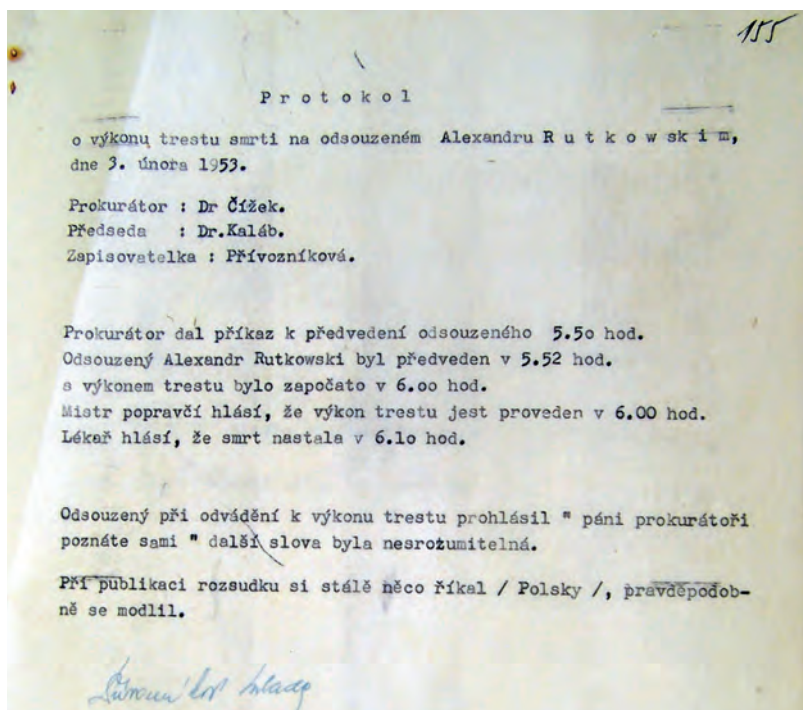
57 Spravedlivý rozsudek nad agenty francouzské špionáže v Polsku. *Rudé právo*, 1. 3. 1952, s. 2.

58 Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“. *Rudé právo*, 5. 3. 1952, s. 2. Zpráva zvláštní komise pro zjištění a vyšetření okolností poprav zajatých důstojníků německofašistickými vetřelci v Katynském lese. Tamtéž, s. 3–5.

uzavření československo-polské spojenecké smlouvy) dávat případu prostor v médiích, aby se tím zbytečně nepoškodily československo-polské vztahy. Vždyť tomu nebylo ještě ani sedm let, kdy oba státy málem zkřížily zbraně ve sporu o Těšínsko, a v živé paměti zůstávaly i spory o Kladsko, Hlubčicko a Ratibořsko, které si Československo po válce nárokovalo. Navíc se pro stranické novináře už na obzoru rýsoval daleko větší „sólokapr“. V době, kdy se Ertel a Rutkowski rozhodli dostat za každou cenu na Západ, se již začínala stahovat mračna nad osobou bývalého generálního tajemníka Ústředního výboru KSČ Rudolfa Slánského. Pár dní po dopadení polských dezertérů si Státní bezpečnost přišla i po něj.⁵⁹

Smrt na popravišti

Werner Ertel i Aleksander Rutkowski se proti rozsudku Státního soudu odvolali. Verdikt proto přezkoumával Nejvyšší soud v Praze, jemuž předsedal shodou náhod soudce stejného jména, jaké nosil i velitel výše popsané pátrací akce – JUDr. Václav Michal. Odsouzení se hájili především tím, že spáchali pouze činy obecně trestné, nikoliv politické (je však otázkou, zda by to způsobilo zmírnění trestu). Nejvyšší soud však v usnesení konstatoval, že „*právě pro své chybné politické zaměření viděli v pracujících občanech republiky překážky k dosažení svých strašných cílů*“, a odvolání zamítl.⁶⁰ Ertel kromě toho poukazoval na to, že o odložení dítěte nevěděl, a Rutkowski se mu s ním svěřil až posléze během jízdy. Ani toto soud neakceptoval.

Protokol o popravě Aleksandera Rutkowského

Foto: NA

Poslední možností, jak zvrátit trest, byla pro oba odsouzené žádost o milost u prezidenta republiky. Avšak Státní soud ve shodě se státním prokurátorem, jakož i Nejvyšší soud ve shodě s generálním prokurátorem, se v listopadu 1952 rozhodly milost prezidenta nedoporučit. Podle nich Ertel i Rutkowski svými činy prokázali takovou nebezpečnost a zvrhlost a jejich „*úplné zneškodnění je plně odůvodněno zájmem lidské společnosti*“.⁶¹

Polská strana se o oba dezertéry příliš nezajímala. Plánovalo se sice jejich vyslechnutí polskými orgány, zda jejich útek nesouvisel s aktivitami antikomunistického podzemí v Pol-

sku, nevíme však, jestli k tomu vůbec došlo.⁶² V září 1952 polská vojenská prokuratura poslala do Prahy žádost o vydání Ertela a Rutkowského, avšak s ohledem na závažnost jejich činů spáchaných na československém území se to nejevilo jako reálné. V prosinci 1952 polské velvyslanectví informovalo varšavské ministerstvo zahraničních věcí, že československé orgány mají v úmyslu vykonat trest co nejdříve.⁶³ Polská vojenská prokuratura proto nakonec svou žádost o vydání stáhla, a tak popravě už nestálo nic v cestě.⁶⁴

Jako první byl na popraviště na dvoře pankrácké věznice přiveden

59 Krátkou úřední zprávu o jeho zatčení *Rudé právo* otisklo na první straně dne 28. 11. 1951.

60 NA, f. Nejvyšší soud Praha, sp. zn. To V 121/52, usnesení Nejvyššího soudu z 2. 4. 1952.

61 *Archiv Kanceláře prezidenta republiky*, f. Kancelář prezidenta republiky, sign. PT 24/52, informace pro pana prezidenta republiky v trestní věci Alexandra Rutkowského a Wernera Ertela z 10. 11. 1952.

62 NA, f. Nejvyšší soud Praha, sp. zn. To V 121/52, sdělení Státní prokuratury Ministerstvu spravedlnosti ze dne 19. 2. 1952.

63 *Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Warszawa*, Zespół Depesz, wiązka 32, teczka 373, šifrogram z Prahy do Varšavy ze 17. 12. 1952.

64 Tamtéž, wiązka 35, teczka 434, šifrogram z Varšavy do Prahy z 11. 1. 1953.

3. února 1953 ráno Werner Ertel, který jen o několik dní dříve oslavil své čtyřicetáté narozeniny. Rozsudek byl vykonán ve tři čtvrtě na šest, smrt lékař konstatoval pět minut po šesté hodině ranní. Žádná poslední slova Wernera Ertela nejsou v protokolu zaznamenána.⁶⁵

Pro Aleksandra Rutkowského byla poprava do jisté míry vysvobozením. V srpnu 1952 u něj byla zjištěna těžká tuberkulóza, odsouzený chrlil krev a lékař označil jeho stav za vážný.⁶⁶ Výkon trestu byl v jeho případě započat o šesté hodině, na šibenici jen pár desítek metrů od té, na níž právě umíral Ertel. „Odsouzený při odvádění k výkonu trestu prohlásil „páni prokurátoři poznáte sami“, další slova byla nesrozumitelná. Při publikaci rozsudku si stále něco říkal (Polsky), pravděpodobně se modlil,⁶⁷ čteme v protokolu o výkonu trestu. Životní pouť třicetiletého Poláka skončila v 6 hodin a 10 minut.

Těla obou popravených byla předána k pitvě Ústavu soudního lékařství na pražském Albertově.⁶⁸ Kde jejich ostatky spočinuly a zda byly využity k vědeckým účelům, jak se původně předpokládalo, není známo.

Tři nesmyslné vraždy

Pokus Wernera Ertela a Aleksandra Rutkowského dostat se přes

Těla obou popravených byla předána k pitvě Ústavu soudního lékařství na pražském Albertově. Kde jejich ostatky spočinuly a zda byly využity k vědeckým účelům, není známo.

Československo na Západ sice nebyl v poválečném období ojedinělý, mezi podobnými případy se však vymyká tím, že jejich cestu za svobodou lemovaly tři nesmyslné vraždy, k nimž mohla přibýt i čtvrtá, pokud by se nemluvně pohozené v lese nepodařilo včas najít a zachránit. Činy Ertela a Rutkowského lze tedy stěží vnímat

jako projevy antikomunistického odporu, jak tomu někdy mylně nasvědčuje jejich zařazení v některých seznamech osob popravených z politických důvodů. Odpověď na otázku, proč oba jednali tak krutým způsobem, se už patrně nikdy nedozvíme. Zjevně šlo o jedince asociálního až antisociálního chování, na něž mohly mít vliv prožitky z neradostného dětství, válečné události i místa, kde vyrůstali, nicméně ani to nelze brát jako polehčující okolnost při hodnocení jejich činů.

V každém případě však Werner Ertel a Aleksander Rutkowski nebyli prvními a ani posledními polskými občany, kteří se pokusili přes Československo dostat na Západ. Nikdo jiný si při tom ale nepočínal obdobně zavržením způsobem.⁶⁹

Jiří Friedl (1976) vystudoval historii na Slezské univerzitě v Opavě, kde posléze absolvoval doktorské studium a habilitoval se. Zabývá se

zejména dějinami Polska a česko/československo-polských vztahů ve 20. století. Pracuje v brněnské pobožce Historického ústavu AV ČR, externě přednáší na Masarykově univerzitě.

Jan Synek (1986) je absolventem historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde také pokračuje v doktorském studiu. Od roku 2012 pracuje v Ústavu pro studium

totalitních režimů, kde nyní působí jako vedoucí Oddělení agendy zákona o třetím odboji. Kromě toho se zaměřuje na náboženskou problematiku v období komunistického režimu v Československu.

65 NA, f. Státní prokuratura, Praha, sp. zn. 4 SPT I 150/51, protokol o výkonu trestu smrti na odsouzeném Werneru Ertelovi z 3. 2. 1953.

66 Tamtéž, f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV), osobní spis A. Rutkowského, hlášení velitele ošetřovny z 3. 8. 1952.

67 NA, f. Státní prokuratura, Praha, sp. zn. 4 SPT I 150/51, protokol o výkonu trestu smrti na odsouzeném Aleksanderu Rutkowském z 3. 2. 1953.

68 Tamtéž, f. SSNV, osobní spis A. Rutkowského, potvrzení z 3. 2. 1953. Tamtéž, osobní spis W. Ertela, potvrzení z 3. 2. 1953.

69 Například v roce 1953 se přes Československo pokusilo uprchnout několik učňů z Hlucholaz ve Slezsku, kteří u Šumperka zastřelili strážmistra SNB Bohuslava Kroupu. Viz MOŽNÝ, Petr: Vražda strážmistra SNB Bohuslava Kroupy. In: *Severní Morava. Vlastivědný sborník*, 2013, roč. 57, sv. 99. Vlastivědné muzeum v Šumperku, Šumperk, s. 40–45, a LUTOGNIEWSKI, Adam: Elementy akcji. *Karta*, 2007, č. 53, s. 133–135.